

ERDOĞAN ÖZMEN • Rüyada Uyanmak

ERDOĞAN ÖZMEN Psikiyat, 1959 Güney-Denizli doğumlu. *Birikim ve Akıl Defteri* dergilerinde yazıyor. Yayımlanmış kitapları: *Psikiyatri, Psikoloji, Politika* (Zed Yayınları, 1995); *Psikanalizin Serüveni ve Çağrısı* (İletişim Yayınları, 2005); *Şizofreni - Öteki Gerçeklik* (Pedam Yayınları, 2007).

İletişim Yayınları 1690 • Politika Dizisi 97

ISBN-13: 978-975-05-0984-1

© 2012 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 2012, İstanbul

EDITÖR Kerem Ünüvar

DİZİ KAPAK TASARIMI Utku Lomlu

KAPAK Suat Aysu

UYGULAMA Nurgül Şimşek

DÜZELTİ Ahmet Batmaz

BASKI ve CİLT Sena Ofset · SERTİFİKA NO. 12064

Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11

Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 03 21

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak İletişim Han No. 7 Çağaloglu 34122 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

ERDOĞAN ÖZMEN

Rüyada Uyanmak

Bilinçdışı ve Rüya

*Yine,
Deniz'e, Defne'ye...*

İÇİNDEKİLER

Giriş: Bilinçdışı Yapmak, Rüyada Uyanmak.....	11
Bilinçdışı Üzerine.....	17
Bilinçdışının Oluşumu	49
"Bilinçdışı Bir Dil Gibi Yapılanmıştır"	63
Ruhun Zamanı	71
Rüyalar ve Rüyaların Yorumu	83
Rüya Çalışması Üzerine.....	103
Rüya ve Fantezi	125
Rüya ve İdeoloji	137
Fantezi Üzerine	149
Sonsöz.....	169
KAYNAKÇA.....	173

“İmgelem dünyasında, yaşam koşulları rastlantısal gibi görüldüğünden bireyler burjuva egemenliği altında daha öncesine göre daha özgür görünürler; gerçeklikte ise, daha büyük ölçüde maddi güçler tarafından yönetilmektedirler.”

KARL MARX
Alman İdeolojisi

Giriş: Bilinçdışı Yapmak, Rüyada Uyanmak

“Başlangıçta söz vardı.” Budur temel tezi psikanalizin: İnsanı diğer hayvanlardan ayrı bir varlık olarak kuran temel niteliktir dil. Bu yüzden, psikanaliz asıl olarak anlamlandırma süreçleriyle ilgilidir. Temel ilgisi ve merakı insan tekinin kendini ötekilerle ve kendiyile ilişki içinde inşa etmesini ve yerleştirmesini sağlayan anlamlandırma işlemlerine yöneliktir.

Dilse eğer bizi insan yapan şey, insan zihninin/ruhunun temellerinin de dilde olduğu anlamına gelir bu. Söylediklerimiz ve düşündüklerimiz arasında yapısal bir karşılıklılığın bulunduğu; belki de beynimizin, tam da dilin yapısına uygun biçimde örgütlendiği anlamına gelir.

Bilinçdışını yerleştireceğimiz çerçeve buradadır: Ne metafizik ya da mistik bir varlık alanıdır bilinçdışı ne de ‘hayvani bir doğa’yı çağrıştıran içgüdüsel mahiyettedir. “Bir dil gibi yapılanmıştır” çünkü. Dahası, hem bilinçdışı hem dil aynı kökene sahiptir. Karşılıklı bir bağımlılık içinde birbirlerini baştan varsayarlar.

Özne için bilinmeden kalan bir bilgi içerir bilinçdışı. Söz-

cüğün tanımlayıcı anlamının hiçbir geçerliliğinin olmadığı özgül bir bilgi. Örneğin “unutulmuş” ya da “bilinçli-değil” den (not-conscious) radikal biçimde farklıdır. Öznenen taşan, öznenin ötesindeki belirli bir doyumunu ifade eden/eklemleyen bir bilgi türüdür.

Öznenin bastırıldığı şeydir bilinçdışı; ancak sürekli olarak rüyalarda, semptomlarda, dil sürçmelerinde ve başarısız eylemlerde kendini açığa vurur, ‘dile getirir’. Tüm bu görüngüler dilin yapısına sahiptir. Onlar aracılığıyla konuşur bilinçdışı. “Bilinçdışının söylemi”nden söz etmemize izin veren kurucu unsurlardır bunlar.

* ✨ *

Psikanalizin temel keşfi, bilinçdışı onu materyalist geleneğin içine yerleştirir. Önsel (a priori) bir olgu değildir çünkü bilinçdışı. Bu materyalizmin psikiyatriye hakim olan kaba materyalizmden farkını vurgulamak önemli: Psikiyatrinin biyolojik-indirgemeci bir paradigma içinden söz alarak, ruhsal süreçleri nörofizyolojik ya da genetik bazı anormalliklerle açıklama çabasına içkin bir kaba materyalizmden tümüyle farklıdır –deyim yerindeyse– psikanalitik (tarihsel) materyalizm.

Psikanaliz için aslolan beden ve ızdırabın temsillerinin maddiliğidir. Freud’un klinik pratiğinde fark ettiği ve üzerinde çalıştığı maddi temsiller sorununu daha sonra Lacan, gösterenin (signifier) işleyişine yerleştirir. Temsillerin oluşmasını yaratan toplumsal bir çerçevenin varlığı ve insan yavrusunun dile girişi, dili edinmesidir. Çocuğun düşüncelerini dilde, dil vasıtasıyla ifade etmeye, gösterenleri kullanmaya başlamasıyla birlikte –o meşhur kalıbı tekrarlayarak söyleyelim– insanın tarih-öncesi sona erer; “Düşünmek, sınırları aşmak demektir,” çünkü:¹ Dış dünyadaki haz veren şe-

1 E. Bloch, *Umut İlkesi*, cilt. 1, çev. T. Bora, İletişim Yayınları, 2007, s. 22.

yin bedene alınmasının yerini Öteki'nin gösterenleriyle özdeşleşme alır. Aynı biçimde hoşnutsuzluk üreten “dışarısının” bedenden dışarı atılmasının yerine de hoşnutsuzluğa yol açan şeyin bastırılması, yani gösterenin dışarı atılması geçer. Bilinçdışının yapılmaya başlandığı zamandır bu. Yani, ilk kez çocuk için dayanılmaz, taşınması imkansız olan düşünce/gösteren ortaya çıkar ve ruhsal aygıt ilk kez bastırır.

Tekrar vurgulayalım o halde: Bilinçdışında varolan gösterilen (signified) değil gösterendir. Özne için belirli bir gösterenin anlamının büsbütün değişmez olmayışının, belirli bir gösterenin ve duygusal yükünün değişebilir ve başka bir şeye transfer edilebilir oluşunun sebebidir bu. Öbür türlü herhangi bir zamanda bir kez bastırılan gösteren ebediyen ulaşılmaz olarak kalırdı: Tekdüze ve fakir bir varoluş içinde katılaşmak anlamına gelirdi. İnsanı sonsuz bir arayışın öznesi kılan şey, kendi bilinçdışını yapma, inşa etme biçimidir biraz da. “Kıpırdıyorum. Başlangıçtan itibaren, arar insan.”²

* * *

“Umut besleyerek, hangi serüvenin yaşanacağını bilmeden gecenin eşğine gitmek ne büyük zevk!”³

Hiçbir hükmümüz yoksa rüyalarımız üzerinde, bir rüyanın en temelde gösterdiği şey; kendi kendimize eşit olmadığımız ya da kendimizde kendimizden fazla olan şey değil midir?

Ya da şöyle soralım: İnsan zihninin uykudayken sergilediği olağanüstü rüya çalışmasını ve ortaya koyduğu benzersiz rüya ürününü düşündüğümüzde; insanın bu en ayırt edici vasfı, yani yaratıcı-üretici potansiyeli bakımından her birimizin eşit/eşdeğer varlıklar olduğumuz hakikati değil midir söz konusu olan: Önceki günün sıradan gerçekliğinden ta-

2 A.g.e., s. 41.

3 H. Cixous, *Rüya Dedim Sana*, çev. E. Gökteke, YKY, 2009, s. 11.

şan unsurları bir sanatçı titizliğiyle toparlamak ve onları bilinçdışının çekirdeğindeki materyalle etkileşime sokmak ve sonra da o benzersiz karşılaşmayı bambaşka bir metin üretmek üzere kullanmak.

Aşağıdaki, Bloch'un Lenin'den aktardığı uzun alıntıyı birlikte okuyalım:⁴

“Neyin düşünüyü görmeliyiz?”, bu kelimeleri yazdım ve irkil-dim. Gözümün önüne getirdim ki, bir ‘Birleşme Konferan-sı’ndayız, karşımda da Raboçeye Dyelo’nun⁵ editörleri ve çalışanları oturuyor. Derken yoldaş Martinov ayağa kalkıp tehditkâr bir edayla bana dönüyor: ‘Size şunu sormama izin verin: Özerk bir yazı kurulunun hâlâ önceden Parti Komitesinden izin almadan düş görme hakkı var mıdır?’ Arkasından yoldaş Kriçevski kalkıyor ve (kendisi de çoktan yoldaş Plehanov’u derinleştirmiş bulunan yoldaş Martinov’u felsefi açıdan derinleştirerek) devam ediyor: ‘Dahasını söyleyeyim. Bir marksistin, şayet Marx’a göre insanlığın kendi önüne ancak çözebileceği ödevler koyduğunu ve taktiğin de partiyle beraber büyüyen ödevlerin artması süreci olduğunu unutmayacaksa, genel olarak düş görmeye hakkı olup olmadığını soruyorum.’

Bu tehditkâr soruları yalnızca düşünmek bile buz kes-meme yol açıyor, nereye saklanabileceğimden başka bir şey düşünmüyorum. Pisarev’in arkasına saklanmaya çalışacağım.

‘Bir ikircim diğerine benzemez,’ diye yazmıştı Pisarev, düş ile gerçeklik arasındaki ikircim hakkında. ‘Düşlerim hadiselerin doğal gidişini aşabilir veya tümüyle ters yollara

4 Buradaki “düş”le kastedilenin psikanalitik literatürdeki “gündüz düşü” (day-dreaming) kapsamına girdiğini, ama daha temel bir düzeyde bu girişte/kitapta söylemeye çalıştığım şeyin oldukça çarpıcı ve özetleyici bir örneğini sunduğunu not etmeliyim.

5 İşçi Davası. Rus Sosyal Demokratları’nın yurtdışı fraksiyonunun ekonomist eğilimli yayın organı.

sapabilir; hadiselerin doğal gidişinin asla giremeyeceği yollara. Birinci vakada düşünmek tamamıyla zararsızdır; hatta çalışan insanın eylem gücünü teşvik edebilir, artırabilir... Böyle düşlerin yaratma kuvvetini kısıtlayan veya felç eden bir yanı yoktur. Tersine. İnsan bu tarzda düşünmesini sağlayan yeteneklerden mahrum olsa, henüz elleri arasında biçimlenmeye başlamış ürünün bütünsel ve tamamlanmış bir imgesini fantezisinde kurarak ön almasıydı; hangi kuvvetin insanı sanat, bilim ve pratik yaşam alanlarında uzun vadede ve zahmetli gayretleri göze alıp sonuna kadar sürdürmesini sağlayabileceğini kesinlikle tasavvur edemiyorum... Düş ile gerçeklik arasındaki ikircim, eğer düşün gören düşünce ciddiyetle inanır, kendi yaşamını dikkatle gözler, gözlemlerini (muhayyilesindeki) düşün saraylarıyla karşılaştırır ve düşünce kurduklarının gerçekleşmesi için çalışırsa, zararlı olmaz. Yeter ki herhangi bir bağıntı olsun düşün ile yaşam arasında, o zaman her şey yolundadır.’

Ne yazık ki hareketimizde bu tarz düşler pek azdır. Bunun esas sorumluları da, ne kadar ayık olduklarını, ‘somut’a ne kadar yakın durduklarını söyleyerek böbürlenelendir, bunlar legal eleştirinin ve legal olmayan tırıs tırıs arkadan takip politikasının temsilcileridir.” (Lenin, Ne Yapmalı? Seçilmiş Eserler, 1946, I, s. 315)⁶

Rüyalar da çünkü, ayık/uyanık olduğumuzda deneyimlediğimiz gerçeklik’e/somut’a katlanamayanlar için değildir; daha ziyade, gerçeklik’in kendisi rüyalarına katlanamayanlar içindir.

Demek ki, rüyalarımız oldukça, rüyalarımızı taşıma cesareti gösterdikçe, bu kahramanca ısrarı sürdürdükçe öğreneceğiz umut etmeyi.

6 Bloch, *a.g.e.*, s. 27-9.